

Stjepan Krivošić

Gajnice 13
Zagreb

IZVORI ZA HISTORIJSKU DEMOGRAFIJU – DJELOMIČNI BROJČANI I POIMENIČNI POPISI STANOVNIŠTVA

UDK 930.253:314(497.5)''17''
314.148(497.5)''17''

Izvorni znanstveni članak

Sačuvane izvore za historijsku demografiju možemo svrstati u dvije velike skupine: a) starije matične knjige, b) broječani i poimenični popisi stanovništva. O prvoj smo skupini raspravili u Arhivskom vjesniku, sv. 32. Ovdje raspravljamo o drugoj skupini. Drugu skupinu dijelimo na dvije poskupine: svjetovni i crkveni popisi. Svrha popisa određuje i njegov sadržaj. U tome se posebice razlikuju sadržaji crkvenih od svjetovnih popisa.

Bez obzira na veću ili manju preciznost podataka, popis stanovništva koji je proveden 31. X. 1857. znači kamen međaš u popisivanju stanovništva na području današnje Republike Hrvatske. Sve što je na tom području učinjeno prije toga datuma, ograničene je obuhvatnosti i različitog sadržaja. Istraživanja ovih stanja i promjena predmet su historijske demografije.

Izvore za historijsku demografiju možemo svrstati u dvije velike skupine:

- starije matične knjige,¹
- broječani i poimenični popisi stanovništva.

Drugu skupinu dijelimo na dvije podskupine: broječane i poimenične popise. Ove dvije podskupine imaju neke zajedničke značajke. Tako se nji-

¹ S. Krivošić, Izvori za historijsku demografiju: starije matične knjige. Arhivski vjesnik, XXXII, Zagreb 1988.

hovi podaci odnose na ograničeno područje – od najmanjega, pojedinog naselja, do sve većih tadašnjih upravnih jedinica, ali nikada ne obuhvaćaju istovremeno cjelokupno područje današnje Republike Hrvatske. I brožčani se i poimenični popisi razlikuju po svom sadržaju i njihovom obujmu. Brožčani popisi daju najmanje samo ukupan broj stanovnika. Poimenični popisi pružaju najmanje ime i prezime popisanih osoba, ali s naznakom o kojoj se skupini ljudi radi.

1. Brožčani popisi

Što nam pružaju brožčani popisi? Oni se međusobno razlikuju i po dubini i po širini svoga sadržaja; u njima se nalaze različite strukture stanovništva i po tome nisu jednoobrazni. No, ovi se izvori razlikuju i s obzirom na vrijeme u kojem su nastali: oni iz druge polovine XVIII. stoljeća su obuhvatniji od onih iz prve polovine stoljeća. Među prvima se ističu popisi nastali u vrijeme Josipa II.

Svrha popisa određuje i njegov sadržaj. U tome se posebice razlikuju sadržaji crkvenih od svjetovnih popisa.

a) Svjetovni popisi

Kao primjer za svjetovni popis za potrebe krajiške vlasti, uzet ćemo dokument koji je nastao 1744. godine: *Tabella generalis Confiniorum Banalium IR Croatiae a. 1744*, a koji je potpisao barun Josip Sermage kao »vrhovni komesar kraljevine Hrvatske i Banske krajine«. ² Sadržaj je ovog izvora:

za pet vojničkih organizacijskih jedinica u Banskoj krajini – praesidia: Kostajnica, Glina, Zrin, Dubica i Jasenovac navedeni su podaci o broju knežija, sela, kuća i krajiških čardaka; najvažniji i središnji podatak popisa je broj osoba sposobnih za vojsku; tu je još i podatak o broju muškaraca do 18 godina starosti, zatim broj stajaće vojske i pričuve. U ovom se izvoru ne spominju ženske osobe.

Kako procijeniti ukupan broj stanovnika na ovom širem području na temelju ovih podataka? Po ovom izvoru bilo je ukupno

sposobnih za vojsku	14506
muških do 18 godina starosti	<u>13013</u>
ukupno	27519

Ovom zbroju treba dodati broj muških osoba nesposobnih za vojsku, a to su starci i invalidi. Kod utvrđivanja broja nesposobnih možemo se poslužiti stanjem na području Karlovačkog generalata iz popisa iste, 1744. godine. ³ Tada su ondje na 1000 sposobnih bila 134 nesposobna. U Banskoj kra-

² Hrvatski državni arhiv, Zagreb (HDA), Banski spisi, f. 24, br. 271.

³ M. Grbić, Karlovačko vladništvo, II. Karlovac 1891, 7.

jini na 14 506 sposobnih bilo bi, primjenom ovog odnosa 1 944 nesposobnih. Konačan je rezultat ukupnog broja muškog stanovništva

sposobnih za vojsku	14506
nesposobnih	1944
muških do 18 godina starosti	<u>13013</u>
ukupno	29463

Ostaje otvoreno pitanje broja ženskih osoba. Tu nam pomaže primjena koeficijenta maskuliniteta, odnosno feminiteta. Najnepovoljnije je rješenje primjena koeficijenta od 1000, budući da je na područjima Krajine često puta bilo više muškaraca nego žena. Na susjednom području Karlovačkog generalata u drugoj polovini XVIII. stoljeća prosječni koeficijent maskuliniteta iznosio je 1074 muških na 1000 ženskih. Primjenom ovog koeficijenta na muško stanovništvo Banske krajine dobivamo 27 588 žena ili ukupno 57 050 stanovnika.

Međutim, u ovom broju nije uključeno stanovništvo Petrinje koja je kasnije (1753.) uključena u Bansku krajinu. Dodamo li stanovništvo Petrinje (5080), sveukupan broj stanovnika iznosio je oko 62 150.

Procjena se može dobiti i na drugi način. Po Sermageovom popisu na području Banske krajine (bez Petrinje) bilo je 6554 kuća. Primijenimo li na ovaj broj kuća faktor 8,67, koji predstavlja prosječan broj ukućana na području Karlovačkog generalata iz iste godine, dobit ćemo 56 823 stanovnika⁴ (bez Petrinje). Ovaj se rezultat od gornjega (57 050) razlikuje samo za 227 stanovnika, a to je 0,4%!

U drugoj polovini XVIII. stoljeća izrađeni su obuhvatniji popisi krajiškog područja. Neki su i objavljeni, kao npr. popisi u Karlovačkom generalatu u četiri godine.⁵ U tim popisima već ima obilje statističkih podataka, razvrstanih po regimentama. Pored, za krajiške potrebe temeljnih podataka o muškoj populaciji: ukupan broj, broj sposobnih za aktivnu vojnu službu (Enroullirte), te broj nesposobnih (Unenroullirte), odnosno broj mladeži i broj odraslih – u ovim popisima nalazimo i podatke o ženskoj populaciji: udate žene, udovice, neudate – starije od 15 godina i do 15 godina starosti. Tu su nadalje i odvojeni podaci o vjerskoj pripadnosti po spolu. No, iako ovi izvori nisu u svim pojedinostima jednoobrazni, te razlike ne ometaju njihovu usporednu uporabu. Oni su značajni i po tome što na temelju njihovih podataka možemo izračunati koeficijente maskuliniteta, koji nam koriste u nekim drugim procjenama. Važan je i izvedeni podatak o prosječnom broju ukućana.

⁴ V. S. Dabić, Banska krajina (1688–1751), Beograd-Zagreb 1984, 48–71.

⁵ I. Erceg, Pregled stanovništva tokom dva decenija (1768–1789) u Karlovačkom generalatu. Acta hist.-oecon. Jugoslaviae, XII. Zagreb 1985, 153–166.

Dva popisa u mletačkoj Dalmaciji iz 1771. i 1781. godine su objavljeni.⁶ Njihov je sadržaj vrlo opširan i velik. Svi su podaci podijeljeni na 16 gradova s njihovim područjima i na 7 otoka. U oba popisa iskazana je struktura obitelji: plemićke, građanske i pučke; podjela po dobi i spolu: dječaci do 16 godina, muškarci 16–60 godina, starci 60 i više godina; djevojčice i žene. Izvan tog broja evidentirani su redovnici (katolički i pravoslavni) te artisti, mornari i Židovi. Iskazana je i podjela po vjerskoj pripadnosti.

Na području Hrvatske i Slavonije nastalo je više popisa za vladavine Marije Terezije i Josipa II. I od tih su popisa neki objavljeni.⁷ Popis iz 1782. godine sadrži podatke o broju stanovnika po županijama (izostavljena je Križevačka), a po spolno-dobnoj strukturi podjelu na odrasle i mladež bez oznake dobne granice između te dvije skupine; podjelu po vjerskoj pripadnosti; popis posebnih skupina: stranci s boravkom u pojedinoj županiji, sluge, sluškinje, prosjaci, osobe u ubožnicama i u zakladama; stanje i promjene u brakovima: sklopljeni brakovi 1782. godine, brakovi iz ranijih godina, pridušli bračni parovi, prestanak brakova smrću jednog partnera, iseljeni bračni parovi; broj rođenih 1782. godine po spolu i bračnosti; broj umrlih po spolu i dobi (odrasli i mladež) s posebnim slučajevima smrti; evidencije o iseljencima.

U tzv. jozefinskom popisu iz 1787. godine imamo ove rubrike: broj kuća, obitelji; pravno stanovništvo, odsutni, strani, prisutno stanovništvo; muški: oženjeni i neoženjeni; ukupno ženske osobe; sastav muškog stanovništva: svećenici, plemići, činovnici, građani te obrtnici i trgovci u selima, seljaci, članovi obitelji (građana i seljaka), posluga, neodređena zanimanja; muška djeca do 12 godina i od 13 do 17 godina. Cara u ovom popisu ne zanima sastav ženskog stanovništva.

U 60-im i 70-im godinama XVIII. stoljeća provedeno je više popisa bilo u pojedinim županijama bilo za cijelo područje Hrvatske i Slavonije. Sačuvani su popisi u Varaždinskoj županiji za pojedine godine: 1769, 1773–1778,⁸ 1783–1786. godine.⁹ U popisu Varaždinske županije iz 1784. godine imamo ove podatke podijeljene po župama:¹⁰ svi su podaci podijeljeni na muške i ženske osobe, a ovi na odrasle i djecu (adulti, minores); vjerska pripadnost: katolici, akatolici i nesjedinjeni te Židovi; stranci koji su se udomaćili; sluge i sluškinje; prosjaci. Zatim slijede podaci: rođeni – od toga vanbračni, umrli u porodu, izloženi; doseljenici koji traže domicil ili službu; umrli – od toga

⁶ D. Božić-Bužančić, Dvije anagrafske tabele za područje Dalmacije iz druge polovice 18. stoljeća. Arhivski vjesnik, XI–XII. Zagreb 1968–69.

⁷ I. Erceg, Stanje i struktura stanovništva u hrvatsko-slavonskim županijama godine 1782. Starine JAZU, knj. 59. Zagreb 1984; I. Karaman, Pregled stanovništva Hrvatske, Slavonije, Srijema i Bačke u doba Josipa II. (1787). MS Zbornik za društvene nauke, knj. 29. Novi Sad 1961.

⁸ HDA, Hrvatsko kraljevsko vijeće, kut. 25, br. 102; kut. 154, br. 44; kut. 190, br. 364; kut. 218, br. 278; kut. 237, br. 87; kut. 266, br. 154; kut. 267, br. 213.

⁹ HDA, Varaždinska županija, kut. 50, br. 70; kut. 55, br. 86; kut. 59, br. 174; kut. 73, br. 1966; kut. 74, br. 2221.

¹⁰ HDA, Varaždinska županija, kut. 55, br. 86.

po smrtnoj kazni, u porodu; iseljenici; brakovi – sklopljeni tekuće godine, raniji brakovi, brakovi prestali smrću. Iz svih podataka su isključeni pripadnici plemstva oba spola.

b) Crkveni popisi

Kao primjer brojčanog popisa stanovništva za crkvene potrebe, na prvo mjesto stavljamo popis stanovnika (vjernika) po župama i naseljima na području Zagrebačke biskupije 1771. godine.¹¹ Struktura podataka nije opsežna, ali je obuhvaćeno vrlo veliko područje na kojem je živjelo gotovo 50% ondašnjeg stanovništva na području današnje Hrvatske.

U ovom popisu stanovništva imamo ove podatke: broj kuća, ukupno stanovništvo, odrasli i bračni parovi.

Rezultati popisa su ovi:

	Broj kuća	Stanovništvo	
		ukupno	odrasli
Međimurje	5021	31394	24447
Križevačka ž.	5863	51883	37524
Varaždinska ž.	11724	84181	57236
Zagrebačka ž.	26747	157653	118023
Slavonija	11601	103145	75098
Varažd. general.	8374	83367	64689
Banska krajina	3495	2974	21812
	72825	541357	398629

Razlika od 142 728 između broja ukupnog stanovništva i odraslih, odnosi se na broj djece. U crkvenim popisima, za razliku od svjetovnih, skupina odraslih je skupina ljudi »sposobnih za ispovijed« (confessionis capaces). Dobna granica između sposobnih i nesposobnih je oko 12. godine (nije strogo određena). Po tome skupinu »djece« čine djeca u dobi do 12 godina. Nesigurnost granične vrijednosti potvrđuju i podaci u matičnim knjigama umrlih u kojima za umrlo dijete često piše i dob u godinama kao i podatak da li je »nevino« ili je »provideno sakramentima umrlih« – tu se može utvrditi određeno kolebanje između 8 i 12 godina. U našim istraživanjima uzimamo dob od 12 godina kao graničnu.

Pojam kuće (domus) u ovakvim popisima ima uglavnom značenje obitelji u širem smislu, odnosno »zadruga«. No ponekad znači i kuću kao stambeni objekt.

¹¹ NAZ, Protokoli 211.

Na temelju podataka iz popisa 1771. godine računamo i prosječan broj stanovnika na jednu kuću te u postotku udio odraslih osoba u ukupnom broju stanovnika:

	Broj st. na 1 kuću	udio odraslih u %
Međimurje	6,25	77,87
Križevačka županija	8,85	72,32
Varaždinska županija	7,18	68,00
Zagrebačka županija	5,89	74,86
Slavonija (civil. i kraj.)	8,89	72,81
Varaždinski general.	9,96	77,59
Banska krajina	8,51	73,36
	7,43	73,63

Ovi koeficijenti mogu poslužiti za procjenu ukupnog stanovništva ako raspolažemo samo s podatkom o ukupnom broju kuća ili brojem odraslih stanovnika. Oni istovremeno pokazuju teritorijalnu raspoređenost prosječnog broja stanovnika na 1 kuću – od najnižeg prosjeka u Zagrebačkoj županiji (5,89) do najvišeg u Varaždinskom generalatu (9,96), kao i udjela odraslih – od najnižeg udjela u Varaždinskoj županiji (68,00) do najvišeg u Međimurju (77,87). Usporedbom udjela odraslih možemo utvrditi raspoređenost stanovništva po starosti.

2. Poimenični popisi

Poimeničnim popisima – bilo svjetovnim bilo crkvenim – zajedničko je to da je nositelj popisnih podataka, imenom i prezimenom glava obitelji – kućedomaćin – glava zadruge (hospites). To je i razumljivo, jer su i nositelji raznih obveza koje se iznose u takvim popisima i to im je svrha, upravo »hospites«. U takvim se popisima iznosi manje ili više opsežna demografska struktura. I među ovim popisima razlikujemo dvije velike skupine: civilnog i crkvenog porijekla.

a) Svjetovni popisi

Najopsežniji je onaj popis što ga je načinila Komorska komisija 1698. godine, nakon oslobođenja Slavonije od Turaka.¹² Popis je izrađen po naseljima i većim upravnim jedinicama na području Slavonije (kasnijem i građanskom i krajiškom dijelu): broj upravnih jedinica bio je 23, a broj naselja 374.

¹² I. Mažuran, Popis naselja i stanovništva u Slavoniji 1698. Građa za historiju Osijeka i Slavonije, knj. 2. Osijek 1988.

Kućedomaćini su iskazani imenom i prezimenom, dok su ostale skupine stanovnika iskazane samo brojem: sinovi i kćeri koji žive u istom domaćinstvu, kao i domaćinova braća; broj inkvilina i suinkvilina vezanih uz određeno domaćinstvo.

Pri utvrđivanju ukupnog broja stanovnika, ovaj izvor treba upotpuniti podacima popisa iz 1702. godine.¹³ U ovom je popisu obuhvaćeno samo 106 naselja, ali je zato iskazan broj žena i djece domaćinovih sinova te broj sinova braće i inkvilina.

Oba su popisa rađena u svrhu utvrđivanja obveza prema Komori od strane domaćinstava.

Na sličan su način koncipirani i popisi vukovarskog vlastelinstva iz 1728. i 1736. godine.¹⁴ Po imenu su popisani kućedomaćini, a brojčano su iskazani: oženjena braća i sinovi, braća i sinovi stariji od 15 godina, udovice-posjednice, trgovci, obrtnici, inkvilini.

Zanimljiv je popis grada Bakra iz 1775. godine.¹⁵ Dokument je napisan na talijanskom jeziku, a potpisao ga je bakarski kastelan Anto Paravić. Popis je sastavljen od obrazaka s tiskanim sadržajem pojedinih kolona:

– Kućni brojevi.

Ukupno ima 323 kućna broja. Kuće s brojevima 319–323 su nenastanjene: prva je bankovna, druga biskupska, a ostale su novosagrađene i još nenastanjene. Na broju 1 je »direttore del dominio« Franjo Michael Mikulić, star 41 godinu, a u Bakru živi 8 godina, oženjen, ima osmero djece i 7 članova kućne posluge (najviše u gradu). U istoj kući živi i Josip Schopp, »registratore et aggiunto della cassa«. Na broju 311 je direktor tekstilne tvornice, a s njim i agent tvornice. Na broju 312 je tekstilna tvornica, pod tim je brojem upisana 31 osoba zaposlena u tvornici – svi su oni muškarci, doseljenici (stranci), samo ih je 9 oženjenih. Kastelan je živio u kući br. 238.

– Domaćin, podstanar.

Imenom i prezimenom su upisani domaćini i njihovi podstanari. Ukupno ima 317 domaćina i 160 podstanara – sveukupno 477.

– Stranac ili domaći.

Od sveukupnog broja bilo je 85 »stranaca« (došljaka) i 392 domaća stanovnika; to je oko 18% došljaka.

– Vrijeme boravka u gradu.

Upisan je broj godina boravka došljaka u gradu. Najkraći je boravak od 3 mjeseca, a najdulji 30 godina. Nešto manje od 50% imaju boravak do 5 godina.

– Dob.

Izražena u godinama za domaćine i podstanare: dvije osobe imaju po 90 godina, a po 80–89 njih 5.

¹³ T. Smičiklas, Dvjestogodišnjica oslobođenja Slavonije, II. Zagreb 1891.

¹⁴ S. Sršan, Pregled gospodarskog demografskog stanja vukovarskog vlastelinstva (1728–1736). Acta hist.-oec. Jugoslaviae, I, vol. 13, Zagreb 1986; II, vol. 15. Zagreb 1988; III, vol. 16, Zagreb 1989.

¹⁵ HDA, Acta Buccarana, S 15.

– Vjeroispovijest.

Svi su katolici.

– Zanimanja, službe.

Upisano je ukupno više od 60 zanimanja i službi. Najviše: mornara – 121, tekstilaca – 76, nosača – 52, postolara – 17, kalafata (brodograditeljskih majstora) – 15, ribara – 13, trgovaca – 11. Bilo je tu i 5 kanonika i 4 svećenika.

– Bračno stanje.

Bilo je 288 oženjenih, 76 neoženjenih (55 muškaraca i 21 žena), 88 udovica i 25 udovaca.

– Dobni sastav djece.

	M	Ž	Ukupno
Do 7 godina	155	175	330
7–15 godina	113	100	213
15 i više godina	109	94	203
	377	369	746

– Kućna posluga.

Svakom je domaćinu upisana i kućna posluga ukoliko ju je imao. Bilo je ukupno 78 članova od čega 11 muških i 67 ženskih. Potječu iz 26 naselja. Najviše ih je bilo rodом iz Bakra (29) i Hreljina (13), zatim po 4 iz Ribnice i Grobnika, te 3 iz Rijeke.

Kako na temelju ovih podataka izračunati ukupan broj stanovnika, budući da nisu svi upisani?

	M	Ž	Ukupno
Oženjeni	288		288
udate (nema ih u popisu)		288	288
neoženjeni-neudate	55	21	76
udovci, udovice	25	88	113
djeca	377	369	746
posluga	11	67	78
	756	833	1589

Najprije treba napomenuti da se od ovog našeg rezultata ukupnog broja stanovnika razlikuje navod Ivana Ercega na temelju popisa iz iste godine, koji se nalazi u bečkom arhivu.¹⁶ Broj kuća je isti, ali se broj stanovnika razlikuje: muških je 824 i ženskih 828, ukupno 1 652.

¹⁶ I. Erceg, Nosioci obrta, pomorstva i trgovine u gradovima Karlobag, Senj, Bakar, Rijeka i Trst (1775). Acta hist.-oecon, Jugoslaviae, III. Zagreb 1976, 13.

Po našem računanju koeficijent feminiteta je 1 102. Djece do 15 godina bilo je ukupno 543, a to je 34,2% od ukupnog broja stanovnika. Muškarci su u prosjeku stari 22 godine i 8 mjeseci. (Za žene nemamo odgovarajućih podataka). Neoženjeni su prosječno stari: muškarci 28 godina i 10 mjeseci, a žene 29 godina i 9 mjeseci. Prosječna starost udovaca je 61 godina i 11 mjeseci, a udovica 57 godina i 10 mjeseci. Prosječan broj djece na 10 obitelji iznosi 25; najveći broj u jednoj obitelji je 11 djece.

b) Crkveni popisi.

Od crkvenih poimeničnih popisa na prvo mjesto treba staviti kanonske vizitacije. Naziv »kanonske vizitacije« odnosi se na pisane izvještaje arhidakona o obavljenom pregledu župa i crkava na području određenog arhidakona (više jedinice u crkvenom uređenju). U Nadbiskupskom arhivu u Zagrebu sačuvano je 214 opsežnih svezaka (protokola) o pregledima župa i crkava Zagrebačke (nad)biskupije u razdoblju 1615–1913.¹⁷

Kakve podatke pružaju kanonske vizitacije za historijsku demografiju? U »fundamentalnim« izvještajima iznose se i podaci o župnikovim prihodima, među kojima su i podavanja zavisnih seljaka. Nosioci obveze bili su kućedomaćini (hospites) u ime cijelog domaćinstva. Kada se navodi samo broj obveznika u pojedinom naselju, onda se oni označavaju brojem kuća – domus u značenju zajednice ljudi, a ne fizičkog objekta. To se jasno vidi iz podataka o pregledu župa Reka, Čvrstec i Bedenica 1706. godine, u kojima su obveznici iskazani poimence i istovremeno brojem kuća i tu nema razlike (ukupno).

U vizitacijama se spominje nekoliko vrsta skupina župničkih obveznika: župnički kmetovi, saponisti, caponisti, montanisti, decimalisti, inkvilini.¹⁸

Među crkvenim izvorima posebno mjesto ima izvještaj iz 1760. godine za područje Slavonije, koje je pripadalo Zagrebačkoj biskupiji – *Catalogis domorum, personarum et ex his confessionis, communionis capacium, confirmatorum et matrimonio junctarum pro et in parohia A. D. 1760. confectus*.¹⁹ Katalog je izrađen po župama i naseljima. »Hospites« su popisani imenom i prezimeom, zatim je unesen ukupan broj osoba u kući imenovanog domaćina (in domo hospitis), te broj sposobnih za ispovijed i pričest, broj krizmanih i broj bračnih parova u istom domaćinstvu.

Katalogom je obuhvaćeno 39 slavonskih župa. Na području tih župa, u njih 19 bilo je i pravoslavnog stanovništva sa 1 864 kuće. U Voćinu i Šopju bilo je više pravoslavnih nego katoličkih kuća.

¹⁷ M. Hrg, J. Kolanović, Kanonske vizitacije Zagrebačke (nad)biskupije, 1615–1913. Pregled. Zagreb 1989.

¹⁸ O značenju ovih pojmova vidi: Z. Herkov, Građa za financijsko-pravni rječnik feudalne Hrvatske, I, II. Zagreb 1956.

¹⁹ NAZ, Acta ecclesiastica, vol. 89.

Ukupno kuća katolika	11569
ukupno stanovnika	88151
u 1 kući stanovnika	7,62
ukupno odraslih stanovnika	63298
% odraslih	71,8
broj bračnih parova	17843
u 1 kući bračnih parova	1,54
broj članova na 1 brač. par	4,94

Primijenimo li prosječan broj stanovnika u jednoj kući od 7,62 na broj pravoslavnih kuća, dobit ćemo ukupno 14 205 pravoslavnih stanovnika, odnosno ukupno 102 356 stanovnika. U ukupnom broju bilo je 86,1% katolika i 13,9% pravoslavaca.

U prosjeku na 100 kuća ide 154 obitelji. U župi Međurić bilo je 355 kuća sa 596 obitelji ili u prosjeku 168 obitelji na 100 kuća. U 102 kuće (28,7% od ukupnog broja) bilo je po 10 i više osoba, a najviše 24 osobe.

c) Porezni popisi

U skupinu poimeničnih popisa treba uvrstiti i porezne popise.

Razrez poreza prvotno se obavljao po kmetskim selištima, pa takvi porezi imaju pretežno značenje zemljarine. Oko sredine XVIII. stoljeća porezni se sustav počeo mijenjati na zahtjev bečkog dvora uz otpor sabora. Sada podloga više nije veličina selišta već zemljišni prinos. Popisivali su se i ostali izvori prihoda. U isto je vrijeme uvedeno i oporezivanje svakog za rad sposobnoga muškarca u dobi od 15 i više godina.

Razrez poreza tekao je u dva pravca. Utvrđena ukupna visina poreza se dijelila po županijama, a županijska kvota po vlastelinstvima. Županija određuje i ključ razrezivanja (*clavis repartitionis*), koji određuje idealni dio u kojem će svaki predmet snositi porezni teret. U drugom pravcu, komisijски se popisuju porezni obveznici s njihovim приходима.²⁰

O provedbi marijaterzijanskog popisa poreza 1754. godine opširno piše B. A. Krčelić u svojim »Annuama«. Pisac se naročito okomio na rad Ivana Bužana, blagajnika kraljevine: »Njegovi su kmetovi imali da plate jedva po 36 krajcara na godinu, neki čak po 15, a kmetovi drugih, koji su se nalazili u istim selima i bili jednako imućni, imali su da plate i po 3 forinte.«²¹

Kad su obnovljene slavonske županije 1745. godine, naredne su godine i te županije – Požeška, Virovitička i Srijemska – trebale sudjelovati u plaćanju kraljevinskog poreza. Sačuvan je razrez poreza za Srijemsku županiju iz 1746. godine u iznosu od 28 065 forinti i 57 1/4 krajcara. Kućedomaćini (koji su poimence popisivani) svrstani su u tri skupine: imućni (*bonus hospes*), srednje imućni (*mediocris hospes*) i siromašni (*infimae sortis hospes*)

²⁰ Z. Herkov, n. dj., I, str. 328–333.

²¹ B. A. Krčelić, *Annuae ili historija 1748–1767*. Izd. JAZU, Hrvatski latinisti, knj. 3. Zagreb 1952, 100.

te njihova braća i sinovi oženjeni, a zatim neoženjeni i udovice-posjednice. Zemlje i stoka svrstani su u 13 vrsta. Sačuvan je i »clavis contributionis« za razrez poreza od 20 000 forinti. Obračun po vlastelinstvima dao je ove rezultate:²²

	Hospites	Braća i sinovi oženjeni / neoženjeni	Udovice	Ukupno	
Nuštar	184	63	45	9	301
Vukovar	1585	342	162	22	2111
Ilok	1469	134	153	37	1793
Neradin	65	1	5	1	72
Mitrovica	295	52	40	6	393
Zemun	183	33	13	3	232
Karlovci	191	5	14	2	212
Komorski posjedi	372	49	22	–	443
	4344	679	454	80	5557

No, nije sačuvan konačni poimenični popis i porezno zaduženje.

d) Izvanredni popisi

U povodu velike nestašice hrane i gladi 1785–1787. Varaždinska, Zagrebačka i Križevačka županija dobile su pomoć iz državnih zaliha žitarica. Pomoć je iznosila 20 000 vagana i dodijeljena je kao zajam koji je trebalo vratiti u roku od 5 godina u razdoblju 1799–1804. Zajam se mogao vratiti u dobivenoj količini žitarica, u vinu odgovarajuće vrijednosti ili novčanoj protivrijednosti.

Oko utvrđivanja korisnika tog zajma, kojeg su nosioci bili kućedomaćini obavljen je vrlo opsežan posao. Trebalo je za svaku obitelj komisijski utvrditi da li ima pravo na pomoć, zatim količinu žitarica na temelju broja članova obitelji po određenom ključu za raspodjelu. Za svaku je obitelj izdana potvrda.

Popis je rađen po seoskim općinama s imenom i prezimenom domaćina i brojem članova domaćinstva. Izvještaji u tom dijelu nisu jednoobrazni. U nekim općinama imamo ovakvu strukturu članova: muškarci i žene, te djeca i starci; u drugim je općinama: broj odraslih – muškarci i žene; u trećima samo ukupno odrasli; i napokon u nekima samo ukupan broj članova.

Od popisa i procjena potreba najviše se sačuvalo s područja Varaždinske, znatno manje Zagrebačke, a iz Križevačke županije nema sačuvanih popisa. Od 146 seoskih općina Varaždinske županije, sačuvana je dokumentacija za 123 općine.²³

²² HDA, Banski spisi, kut. 32, br. 23.

²³ HDA, Varaždinska županija, kut. 603–608. Zagrebačka županija, kut. 398–400.

Na temelju dokumentacije o dodjeli pomoći gladnima, možemo utvrditi sastav i veličinu obitelji – domaćinstva. Na području Varaždinske županije bilo je ovakvo stanje:

– u 66 seoskih općina bila su 3 593 domaćinstva s ukupno 29 773 člana; prosjek je 8,3 člana;

– u 75 seoskih općina bilo je 3 185 domaćinstava s 12 148 odraslih osoba (bez djece i staraca); prosjek je 3,8 člana.

Najveći ukupni prosjek imala je seoska općina Kamena Gorica (danas općina Novi Marof) od 19,2 člana; prosjek veći od 10 članova imale su općine Mače, Beletinec i Tužna; najmanji je prosjek imala općina Hrastovljan – 3,3.

S područja Zagrebačke županije sačuvan je manji dio dokumentacije i to uglavnom u prekosavskom kotaru: tu imamo podatke za 2 403 domaćinstva s ukupno 27 368 članova; prosjek je 11,4 člana. Najveći prosjek imaju općine Degoj (25,5), Mahovo (23,6), Tišina (19,2), Trebarjevo (16). Mnogo je manje podataka sačuvano za zagrebački kotar: samo za 66 domaćinstava s 855 članova i prosjekom od 12,9 članova. Najveći prosjek imaju općine: Granešina – 35, Vukomerec – 19, Sv. Šimun – 17,3. U ovom dijelu Zagrebačke županije bilo je 40 domaćinstava sa 30–39 članova, te 5 domaćinstava sa 40 i više članova. Najbrojnije domaćinstvo bilo je u općini Sv. Šimun s 51 članom.

Résumé

RECENSEMENTS – PARTIELS NUMÉRIQUE ET NOMINATIFS SOURCES POUR LA DÉMOGRAPHIE HISTORIQUE

Les sources pour la démographie historique sont classées en deux groupes: les recensements civils et d'église. Le but des recensements détermine aussi leur contenu. Les recensements numériques impliquent au moins le nombre total des habitants. Les recensements nominatifs impliquent au moins le nom et le prénom des individus.

Les recensements numériques se distinguent par profondeur et par étendu de son contenu; ils contiennent les diverses structures de population et ils ne sont pas uniformes.

Traduit par Ornata Tadin